

Kőbányai János

Egy „vírushordozó” feljegyzései

„Buta is lehet valaki intelligensebben vagy butábban. Másrészt a butaságra nincs mentség, mert erkölcsileg a könnyű út választása: a legolcsóbb védekezés a létezés ellen.

És mi az igazán megrendítő? Hogy megölték őket? Nem, az, hogy nem értették a halálukat. Miért gyűlölik Auschwitz óta még jobban a zsidókat? Auschwitz miatt.”
 (Kertész Imre: *Gályanapló*)

A magyar–zsidó együttélés és legtraumatikusabb szakasza, a holokauszt, nemhogy megnyugtató rendezésére, de ki- és megbeszélésére nem került sor a rendszerváltás sorsfordító évtizedében. A nagy, erkölcsi, szellemi felemelkedés, megnyugvás lehetőségének vonata végleg elpöfögött. A korántsem „döglött aknákat”¹ nem hatástalanították, itt roncsolnak, pusztítanak, robbannak tovább, s teszik fájdalmassá vagy (mint számomra) elviselhetetlenné a magyar társadalomban való szellemi létezést. Mióta a „zsidó kérdés” létezik, ez a sorsa vagy inkább „sorstalansága”. A reformkor lassú, ráérős évtizedeiben kialakult párbeszédet vagy jogkiszélesítő harcot megszaktította az 1848 márciusában kezdődött, s az egész országra kiterjedő véres pogrom. Azóta a „kérdés” kényszerpályán fut – talán a végső – már az emlékezetet is magában foglaló megsemmisülésig. II. Józseftől Sztálinig a magyar zsidók nem a magyaroktól kapták egyenlősítő jogaikat. Az 1989-es fordulat, a szabadság megragadásának lehetősége a magyar zsidóság kis töredékét érintette. A fordulat már csak az emlékezés méltóságát s valamelyes erkölcsi (és azt szimbolizáló anyagi) kárpótlást nyújthatta volna, de az értékes idő csak sebek kicsinyes szaggatásában, s az emlékezés vagy a „gyászmunka” elodázásában merült ki. Mint az 1848–49-es kezdet, ez is a nagyhatalmak meghagyta helyi politikai-társadalmi tér uralásáért folytatott, elkeseredett harceszközévé züllött. Mint 1867-ben, 1895-ben (a zsidó vallás recepciója idején – amikor uralkodói nyomásra egy szavazattöbbséggel többszöri visszautasítás után mégis nyélbe ütötték), majd az 1945–1949-es úgynevezett koalíciós időkben. (S vonjuk meg a másikat, a kívülről jövő jogkiegyenlítő folyamatokat. A 2004-es európai csatlakozás után, ahogy mákot sem lehet törvényesen termelni,² úgy holokausztot tagadni, zsidót gyalázni sem – a jogalkalmazás „igazodása” persze más tészta.)

Kertész Imre csodaszerű díjazása (ha a díjat Európa legkülső körén nyújtották is át neki, s ha nyugati délkörén, Németországban dolgoztak a sikerén egy évtizedig, s ők járták ki számára ezt az elismerést) egy már végzetesen elhalasztott lehetőség még egyszeri megragadására nyújtott alkalmat. Mintha valami irracionális jóakaró (Isten), maga is elkeseredvén a lehetőség „elbaltázásán”, még egy utolsó utáni lehetőséget dobott volna a magyar társadalom vagy szellemi élet után: „éljetez vele, könyörgöm, az érzékelhető csodában sem hisztek? Adjatok egy esélyt* – a ti javatokat, békéteket akarom, de nélkületek még én sem tehetek semmit.”

Fotók: Kőbányai János

• Kőbányai János •

2019/4

EGY „VÍRUSHORDOZÓ” FELJEGYZÉSEI

Kertész minden sora Auschwitzról szól, az ön-maga nevével azonos „fekete lyukról”, amely a magyar zsidóság (s vele a történelme) java részét elnyelte 1944 nyarán. E tény feldolgozása nélkül lehetetlen az a „gyászmunka”, amelybe jó lenne bevonni magyar zsidókat és nem zsidó magyarokat, elkövetőket, közönyös szemlélőket és a még közöttünk élő túlélőket – és minden nemzedéküket. E fajta munka folyik Németországban. Kertész Imre mindehhez regényeivel, cikkeivel, felolvasásaival, a jelenlétével, a párbeszédre készségével jelentősen hozzájárult. Németországban és nem Magyarországon. E ténnyel illetet volna a Nobel-díj villámfényében szembenézni.

S még e csoda után is megindult az elkeseredett kompenzálás. Két fő csapáson: Auschwitz „zsidólanításán” és Kertész visszaható érvényű beiktatásán a magyar szellemi életbe, netán kánonjába. Hazugságokkal fölismerhetetlenné maszatolni Kertész Imre tartását. Amit én Jób-történetnek neveztem – hiszen Jóbot nemcsak csoda érte, hanem a csodát a megingathatatlan erkölcsi hűsége (csodája) okán érdemelte ki a legnagyobb igazságosztótól. Ennek az „eltolás-hárítás” folyamatnak a széljobb ostroma is szerves része. (Rendre megállapítgatni, elemezni, hogy a szar bűdös, nemcsak viszolyogtató, de semmilyen szellemi hozadékkal nem jár.)

Hasznosabb lenne az író ítéletét magunkra vonatkoztatni: „...joggal merül fel hallgatóimban a

kérdés: mindeddig csupán a múltból beszéltem – de vajon változtatott-e saját országommal kapcsolatos tapasztalataimon a hat évvel ezelőtti politikai fordulat, az annak nyomán kialakult jelen? Bevallom, olyan kérdés ez, amin magam is hat esztendeje gondolkodom...

Szerencsés, de szerfelett ritka konstelláció, ha a munka, amit mi magunk a saját szellemi felszabódításunkra fordítunk, egyúttal valamely tágabb közösségnek, netán a nemzetnek is a hasznára lehet. Az én esetemben ez aligha mondható el. Úgy érzem, messze még az idő, amikor a magyar Endlösung sok százezer halottját a nemzet saját testéből kihásított veszteségnek érzi majd” – írta „Haza, ott-hon, ország” című esszéjében 1996-ban.

A gyászmunka elvégezhetetlen a gyászolt személy megnevezése nélkül.

A gyász tárgya: az elpusztított, 600 ezer Isten teremtménye, akiket azért küldtek Auschwitzba, mert zsidók. Jó lett volna egyszer megismerni őket – a maguk történeti, szociológiai, kulturális, lelki valóságával együtt –, megvitatni kétszáz éves sors-talanságukat magyar földön, és a jövő vonatkozásában valamely egységre jutni. Magyarország az egyetlen hely, ahol a kelet-közép-európai államok közül jelentősebb zsidóság él. A gyász munkára, itt egyedül e térségben, közös lehetőség nyílt. (Len-

gyelország problémája, hogy nincs kikkel megbeszélni több mint hárommillió zsidó hiányát. Hasonló a helyzet Németországban is – Kertész Imréhez való ragaszkodásuknak ez a fő motivációja.) A Kertész-csoda és példa lényeges eleme nemcsak az az átlátható tény, hogy ez a magyar nyelven, eddig Magyarországon író alkotó német el- és befogadás nyomán, és kérés révén jutott a magyar kultúrában száz éve várt díjhoz, hanem az is, hogy műve kívül esik minden magyar szellemi hagyományon. Magyarország, ha inspirálta Kertész Imrét, akkor csak negatívan. („Itt élek, de élhetnék máshol is: nem szükségszerű többé az ittlétem, és ez zavar, mint egy lezárt viszony, amely valahogy mégsem képes véget érni. Szellemi értelemben igazolatlan az ittlétem, mint ahogyan a diktatúra idején - paradox módon -igazolt volt. Hogy pontosabb legyek: nincs már téje annak, hogy itt élek. Budapest nem szellemi hely többé, még negatív inspiráció értelmében sem [kiemelés tőlem, K. J.]; egyszerűen nincs szellemi atmoszférája. Budapest emlékezet nélküli város, ahol önvizsgálat és eltökélt felismerések vibráló izgalmá helyett inkább legendák és hamis nosztalgiaiak születnek. Meglehet erre van szüksége, meglehet, éppen amnéziájának vagy ha így jobban tetszik, szellemi rugalmasságának köszönheti életrevalóságát, örök ifjúságát. Ez a város mindig készen áll minden változásra: csak hát újabb változásai most már egy bizonyos értelemben nem tartoznak rám, mivel nem gyarapítanak további egzisztenciális tudással, nem teszik próbára erkölcsi ellenálló képességemet. Magyarán, fölösleges nekem ez a város, mint ahogy magam is fölöslegessé váltam benne; ittlétem nem újabb választásom eredménye, ellenkezőleg, az elmulasztott választásé, s nem is azért élek itt, mert nélkülözhetetlennek érzem a környezetet, mintha még valami rendkívül fontos elintéznivalóm lenne itt” – írta „Budapest – egy fölösleges vallomás” című cikkében, 1998-ban.) Meglehet, ezzel a kérlelhetetlen elhatárolódással, és az elhatárolódás eredményével: a világszínvonalú életművel (mert az életmű alapja: a szellemi [magatartás, hiszen ez az egzisztencia elválaszthatatlan az életművet létrehozó individuumból) így együtt szembeállni: nehezebb, embert próbálóbb, mint a 600 ezer állampolgárát Auschwitzba küldő Magyarország történelmével. Mert még mélyebben ragadja meg a „valahol utat tévesztettünk” paradigmáját. Ezt nem vitatom.

De a szembenézés, s lehet a száz vagy kétszáz évre visszamenő önvizsgálat (ehhez már nincs köze a zsidóknak) felismerésekkel gazdagíthatná az új magyar nemzedékeket, akik egy egész más úton folytathatnák a magyar szellem irányát, amely a re-

formkor csúcspontjai és világ- színvonala óta folyamatosan hanyatlik.

Mindez nem a válaszom, inkább ürügyem a nekem nyitott újsághasábokon az ellenem írt „Kirekesztés – másképpen” című fogalmazványra (Földes Anna, *Magyar Hírlap*, 2002. január 4.). Stílusrétegének szóhasználata: „vírus”, „vírushordozó”, „üti fel a fejét”, valamint a zsidó, kulturális folyóirat szerkesztésének finnyás lenézése – „hivatásszerű”, „érdemdús” –, kizárja számomra a válasz lehetőségét. (Noha a jelenség szintjén: kik, milyen származási és kulturális háttérrel hazudnak? „kutatóilag” nem érdemtelen.)

Egyúttal megköszönöm, hogy programon kívül a *Gályanapló* és a *Száműzött nyelv*⁵ újraolvasására kaptam alkalmat. (Ezekkel egy kötetben adtam volna ki a regényeit: garantált kvadrofon élményt nyújtanak.) Csak ezt tudom ajánlani: miközben beszélünk, vitatkozunk Kertész Imréről, olvassuk el többször is minden sorát elmélyült figyelemmel.

Magyar Hírlap, 2003. jan. 11

A két Kertész Imréről szóló írásom régiiek (ott van alattuk az évszám), a lábjegyzetek pedig vadonat újak. Mutatványok – és ebben a blokkban aktuálisak is – *A nem Auschwitzban kötött szerződésről, Zsidó rendszerváltás 1989–2019* című, hamarosan elkészülő cikk-riport-szociográfia-vita-esszégyűjteményemből, amely 35 év zsidó tárgyú írásaimat homogenizálja egy korszak történetévé, értelmező lábjegyzetekkel és kommentárokkal. Ugyanis csak ezek segítségével értelmezhető ez a narratíva, már ma is – hát még a jövőben.

JEGYZETEK

* Kohn imádkozik a siratófal előtt. „Jaj, csak egyszer, csak egyszer nyernék a lottón. – Isten: – Végül is miért ne? Rendes ember, megtartja az összes parancsolataimat. Legyen. – Kohn: – Jaj, csak egyszer... – Így megy hetek óta. Isten kénytelen *expresis verbis* megszólalni: – Kohn, az Isten szerelmére, legalább adj egy esélyt, legalább egyszer vásárolj egy szelvényt!”

¹ Csurka István *Dögölt aknák* (1971) című remek komédiájának találóan sűrítő címe – amelyet évekig Major Tamás (Újpest, 1910 – 1986, Budapest) és Kállai Ferenc (Gyoma, 1925 – 2010, Budapest) szereplésével játszottak a Pesti Színházba – fogalomává vált.

² Európai uniós csatlakozásunkkor felmerült, hogy nem lesz természetű Magyarországon az ópium alapanyagául is szolgáló növény – de gondolom, a mákos tészta és beigli hazája kiküzdötte, hogy e kötelezettség nélkül zárkozhassunk fel a kontinens vezető gazdasági és szellemi csoportosulásához, noha konfliktusaink azóta csak szaporodnak.

³ Budapest, 2001. Az idézett cikkek forrása.

